

महिला सक्षमीकरण – आर्थिक, सामाजिक व औद्योगिक विकासाचा पाया

सहाय्यक प्रा.पवन लक्ष्मण गायकवाड

वाणिज्य विभाग,

कर्मवीर आबासाहेब तथा ना. म. सोनवणे कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय, सटाणा

गोषवारा :

या संशोधनात प्राचीन काळापासून महिलांवर कसे अत्याचार होत आहेत. महिला सक्षमीकरणाचा अर्थ, व्याख्या आणि प्रकार यावर चर्चा केली आहे. महिला सक्षमीकरणासाठी कोणती तत्त्वे वापरली पाहिजेत आणि महिला सक्षमीकरणावर कोणते घटक परिणाम करतात याचा अभ्यास करण्यात आला आहे. महिला सक्षमीकरणासाठी कोणकोणत्या उपाययोजना कराव्यात हे लेखात नमूद केले आहे.

Global Online Electronic International Interdisciplinary Research Journal's licensed Based on a work at <http://www.goeirj.com>

प्रस्तावना :

भारतात प्राचीन काळापासून महिलांवर विविध प्रकारचे अत्याचार होत आले आहेत. अनेक जुन्या रूढी आणि प्रथांमुळे महिलांना अनेक अत्याचार सहन करावे लागतात. प्राचीन काळी स्त्रियांवरील अत्याचारामुळे स्त्रियांचा सामाजिक, राजकीय, शैक्षणिक, आर्थिक विकास होऊ शकला नाही. त्यामुळे समाजाकडून होणाऱ्या दडपशाही किंवा शोषणाविरुद्ध आवाज उठवता आला नसला तरी. यामध्ये सती प्रथा, बालविवाह, स्त्री शिक्षणाला विरोध आणि विधवा पुनर्विवाहाला बंदी यांमुळे मोठ्या प्रमाणावर पितृसत्ताक संस्कृतीमुळे शोषण झाले.

परंतु अलीकडच्या काळात सामाजिक, राजकीय, शैक्षणिक आणि आर्थिक इत्यादी सर्वच क्षेत्रात महिला आपले स्थान निर्माण करताना दिसतात, तसेच त्यांना त्यांच्या अधिकारांची आणि अधिकाराची जाणीव होत असल्याचे दिसून येते. महिला सक्षमीकरण हे विकासाचे एक प्रभावी साधन आहे आणि त्यातून महिलांना सामाजिक-आर्थिक बंधनांपासून मुक्त करणे अपेक्षित आहे. भारतात अजूनही बहुतांश गावांमध्ये महिला शिक्षणापासून वंचित आहेत. भ्रूणहत्या, बालविवाह आणि महिलांवरील अत्याचार अजूनही थांबलेले नाहीत.

महिला सक्षमीकरण म्हणजे काय?

महिलांना वैयक्तिक वाढीसाठी तसेच राष्ट्राच्या विकासासाठी स्वतःचे निर्णय घेण्यास प्रोत्साहित करणे म्हणजे महिला सक्षमीकरण होय. तसेच महिलांना स्वावलंबी बनवणे आणि आर्थिक स्वावलंबी करणे.

व्याख्या:

"महिला सबलीकरण" या शब्दाचा अर्थ महिलांना इतरांच्या नियंत्रणापासून मुक्त होण्यासाठी शक्ती प्रदान करण्याच्या प्रक्रियेस सूचित करते, म्हणजे, त्यांच्या स्वतःच्या जीवनावर नियंत्रण ठेवण्याची आणि स्वतःची परिस्थिती निश्चित करण्याची शक्ती गृहीत धरणे.

महिला सक्षमीकरणाचे प्रकार:**1. सामाजिक :**

महिलांना त्यांचे सामाजिक संबंध सुधारण्यासाठी प्रेरित आणि प्रोत्साहन देणे आवश्यक आहे. त्यांना समजूतदारपणाने सन्मान आणि आदर द्या. समाजाचा महिलांकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन सकारात्मक करण्याचा प्रयत्न.

2. शैक्षणिक:

राष्ट्रीय विकासासाठी शिक्षण हा महत्त्वाचा भाग आहे. शैक्षणिक विकास झाला तर महिलांमध्ये त्यांच्या हक्क आणि अधिकारांबाबत जागरूकता वाढेल. त्यामुळे महिलांना राजवाड्यांमधील शोषण, अत्याचार, अन्यायाविरुद्ध बोलणे शक्य होणार असून महिला सक्षमीकरणावर मात होणार आहे.

3. आर्थिक :

महिलांना आर्थिकदृष्ट्या सक्षम करणे महत्त्वाचे आहे. महिला आर्थिकदृष्ट्या सक्षम झाल्या तर देशाचा विकास होईल. तसेच त्यांना स्वावलंबी होण्यास मदत होईल. त्यामुळे महिलांचे इतरांवरील अवलंबित्व कमी होण्यास मदत होईल.

4. राजकीय :

महिलांना राजकीय पातळीवर बळकट करणे आवश्यक आहे.त्यासाठी महिलांच्या समस्या संसदेच्या पातळीवर आणणे त्यांना शक्य होईल. महिलांच्या सामूहिक समस्या आणि महिलांवरील अत्याचाराविरोधात भक्कम कायदे तयार करण्यासाठी महिलांचे राजकीय अस्तित्व असणे ही काळाची गरज आहे.

5. मानसिक :

महिलांना मानसिकदृष्ट्या सक्षम करणे आवश्यक आहे. महिलांना त्यांच्या स्वाभिमानाची जाणीव करून देऊन त्यांच्यावर होणारे मानसिक अत्याचार थांबवण्यासाठी प्रयत्न करणे आवश्यक आहे. महिलांना मानसिकदृष्ट्या सक्षम केले तर त्या अन्यायाविरुद्ध सहज लढा उभारू शकतात.

महिला सक्षमीकरणाची तत्त्वे:

महिला सक्षमीकरणाच्या तत्त्वांचे पालन केल्यास प्रभावी महिला सक्षमीकरण होण्यास मदत होईल.

अ) लैंगिक समानता:

महिला किंवा पुरुष असा भेदभाव न करता महिलांना समान नेतृत्व संधी उपलब्ध करून देणे.

ब) समान संधी:

महिलांना नेतृत्व करण्यासाठी प्रेरित करणे, त्यांना लिंगाच्या आधारावर कोणताही भेदभाव न करता समान वागणूक, समान वेतन आणि समान सेवा सुविधा प्रदान करणे. ० कामाच्या ठिकाणी त्यांच्या पगाराच्या किंवा पदोन्नतीच्या बाबतीत त्यांना जाणीवपूर्वक अडथळा येणार नाही याची खात्री करा.

c) आरोग्य सुरक्षा :

महिलांना आरोग्य सुरक्षा प्रदान करणे अत्यंत महत्त्वाचे आहे. महिलांना शारिरीक समस्या असल्यास त्या तातडीने सोडवण्यासाठी यंत्रणा निर्माण करणे आवश्यक आहे. कामाच्या ठिकाणी आवश्यक वैद्यकीय सेवा सुविधा उपलब्ध झाल्यास महिला सतत काम करू शकतील.

ड) शिक्षण :

महिलांना शिक्षणाच्या पुरेशा सुविधा उपलब्ध करून देणे. त्यांच्या हक्कांबाबत त्यांच्यात जागृती निर्माण करणे. महिलांवरील अत्याचाराविरुद्ध लढण्यासाठी त्यांना प्रोत्साहन देणे आणि कायदेशीर सल्ला आणि कायदेशीर लढाईसाठी त्यांच्या पाठीशी उभे राहणे.

e) पारदर्शकता :

सर्व महिलांच्या विकासाला चालना देण्यासाठी महिलांशी संबंधित संपूर्ण कामात पारदर्शकता निर्माण केली पाहिजे.

भारतातील महिला सक्षमीकरणावर परिणाम करणारे घटक :

खालील घटक महिला सक्षमीकरणावर प्रभाव टाकतात त्यामुळे महिला सक्षमीकरणापूर्वी खालील बाबींचा विचार करणे आवश्यक आहे.

i) लिंगभेद:

लैंगिक भेदभाव महिला सक्षमीकरणात अडथळा आणतो. भारतासारख्या देशात पुरुषप्रधान संस्कृतीमुळे महिलांना काही प्रमाणात तुच्छतेने वागवले जाते. त्यांच्या शैक्षणिक, राजकीय, आर्थिक, सामाजिक प्रगतीत अडथळे निर्माण होतात.

ii) शैक्षणिक घटक:

आपल्या देशात अलीकडच्या काळात स्त्री शिक्षणाचे प्रमाण वाढत असले तरी ग्रामीण भागातील मुलींच्या शिक्षणाचे प्रमाण खूपच कमी असून त्यांना उच्च शिक्षणाच्या संधीपासून दूर ठेवले जात असल्याचे दिसून येते. तरीही, त्यांचे पालक मुलींचे लवकर लग्न कसे करावे यावर लक्ष केंद्रित करत असल्याने, त्यांना शिक्षणाच्या मर्यादित संधी असल्याचे दिसते.

iii) महिलांचा छळ :

महिलांचा विविध प्रकारे छळ होत असल्याचे आढळून आले आहे. कामाच्या ठिकाणी किंवा सार्वजनिक ठिकाणी महिलांचा जाणीवपूर्वक छळ केला जातो. महिला अत्याचाराच्या घटना आपण सर्वच वर्तमानपत्रातून किंवा दूरचित्रवाणीच्या माध्यमातून नियमितपणे पाहत आहोत. रात्री किंवा दिवसा एकटे बाहेर पडणे कठीण

वाटते. त्यामुळे महिला सक्षमीकरणात काही अडचण निर्माण होते.

iv) **निवडक गर्भपात :**

आजही मुलगा हा वंशाचा दिवा असल्याची भावना समाजात प्रबळ दिसते. मुलगा होण्याच्या हव्यासापोटी अनेक गर्भपात होत असल्याचे आढळून आले आहे. कायद्याने गर्भधारणा चाचणी करण्यास मनाई असतानाही काही डॉक्टर गर्भधारणा चाचणी करतात आणि मुलगी गर्भवती असल्यास अवैध गर्भपात करतात हे वास्तव आपण सर्वांनी स्वीकारले पाहिजे.

v) **धारणा मध्ये विधवांची स्थिती**

विधवांना आजही समाजात दुय्यम स्थान असल्याने त्यांच्या समस्यांकडे अनेकदा दुर्लक्ष केले जाते. आजही अशा गरीब आणि अभागी महिलांवर समाजातील दुष्ट लोकांकडून अगणित अत्याचार होतात आणि त्याविरोधात बोलताही येत नाही. यामुळे महिला अशक्त होतात हे खरे आहे.

vi) **कौटुंबिक हिंसाचार :**

आजही समाजात महिलांवर मोठ्या प्रमाणात कौटुंबिक हिंसाचार होत आहे. कौटुंबिक हिंसाचाराला सर्वाधिक महिला बळी पडतात. पैशासाठी विवाहितांना जिवंत जाळणे आणि त्यांना शारीरिक व मानसिक त्रास देण्याच्या घटना नेहमीच ऐकायला मिळतात. त्याचा महिला सक्षमीकरणावर विपरीत परिणाम होतो.

vii) **हुंडा :**

आजही हुंड्यासारख्या प्रथा समाजातून पूर्णपणे नष्ट झालेल्या नाहीत. हुंडा देण्यासाठी महिलांवर अनेकदा शारीरिक आणि मानसिक अत्याचार केले जातात.

viii) **बाल आणि लवकर विवाह :**

आजही समाजात मुलगी हे दायित्व मानले जाते. त्यामुळे पालक जबाबदारीतून मुक्त होण्याचा प्रयत्न करतात. मुलींची लग्न लवकर होत असल्याने उच्च शिक्षणाच्या संधीपासून वंचित राहतात. तसेच, कोरोनाच्या काळात मोठ्या प्रमाणात बालविवाह झाल्याचे निदर्शनास आले.

महिला सक्षमीकरणासाठी उपाय:

- प्रत्येकाने महिला सक्षमीकरणाला पाठिंबा दिला पाहिजे.
- सर्व महिलांना त्यांच्या हक्कांची आणि स्त्री-पुरुष समानतेची जाणीव करून दिली पाहिजे.
- महिलांमध्ये नेतृत्व निर्माण करून त्यांचा राजकीय सहभाग वाढवण्याची क्षमता निर्माण केली पाहिजे.
- महिलांवरील हिंसाचार कमी करण्यासाठी आणि महिलांवरील नियमित हिंसाचार रोखण्यासाठी कठोर कायदे तयार करणे आणि त्यांची अंमलबजावणी करणे आवश्यक आहे.
- महिलांवरील हिंसाचार रोखण्यासाठी आणि त्यांना हिंसाचारापासून वाचवण्यासाठी प्रत्येकाने प्रयत्न केले पाहिजेत. तसेच महिलांच्या बाबतीत कोणताही भेदभाव होणार नाही याची काळजी घेतली पाहिजे.

निष्कर्ष:

महिला सक्षमीकरणामुळे महिलांना समाजात सन्मान मिळेल. प्राचीन काळापासून स्त्रियांवर अत्याचार होत आले आहेत. पण आता महिला शिक्षित झाल्या आहेत आणि आता त्या आपल्या न्याय हक्कासाठी लढू शकतात. महिलांना त्यांच्या हक्कांसाठी लढण्यासाठी प्रेरित केले पाहिजे. महिलांमधील शिक्षणाचे प्रमाण वाढवणेही गरजेचे आहे.

संदर्भ:

वेबसाईट:

<https://www.googleadservices.com>

<https://www.googleadservices.com>

<https://www.googleadservices.com>

संदर्भग्रंथ :

आय अंम मलाला- मलाला युसुफजाई आणि ख्रिस्तिना लंब

